

JAZYK DOKÁŽE PRIMRZNÚŤ

Jana Beňová

A hudba plynie, zbytočné o takej básni čosi písať, keď všetko už tam je. Tak asi len na okraj. Všetky bezútešné autobusové nádražia na svete sú rovnaké. Neprehľadné, odcudzené priestory na perifériách – spiace obludy. Blednutí cudzinci, čo ničomu nerozumejú a boja sa, že zmeškajú spoj. Že sa nedostanú. Nikam. Z autobusového pekla plného tmavých, zhasnutých vozov. Koniec detstva je zároveň časom bezútešného čakania na nepríjemných miestach. Fádnych, prízemných a pustých. Nie vždy v tej najlepšej a najželanejšej spoločnosti.

Ale je tu ten chlapec, čo sa prekopal do *maličkého metra* a je tu *ten chlapec a to dievčatko*.

V tej básni je hudba a myslím, že je to dosť rýchla pesnička. V refréne sa spieva o *elektrizujúcich vlasoch*.

Spisovateľka Lucia Berlin. Tiež mohla byť tým dievčatkom. Jej dielo a život mi pripomenuli Raymonda Carvera. Tým, že písala „len“ poviedky? Alkoholizmom? Množstvom detí? Najmä schopnosťou rýchlo čosi dôležité povedať, vyjadriť, niekam sa dostať. Prekopať. V poviedke *Mama* píše o matke: „Nenávidela deti. Raz som po ňu bola na letisku, keď boli všetky štyri deti ešte malé. Kričala, ‚Chyť si ich! Daj ich preč!‘, akoby to bola svorka dobermanov.“

V doslove k jej knihe Stephen Emerson pomenoval výstižne, čím je jej štýl osobitý. Ide z neho energia. („Keď nad ňou premýšlam, niekedy si predstavujem bubeníka za veľkou scénou, ktorý oboma rukami zároveň udiera do strún, tam-tamov a činelov a pomáha si aj nohami stláčajúcimi pedále veľkého bubna.“) Poviedky Lucie Berlin majú humor a sú radostné. („Nemá to nič spoločné s tým, či je autorka pesimistická alebo nie, či sú situácie alebo pocity radostné.“) A nakoniec, v súvislosti s jej písaním spomína vraj zanedbávaný fenomén: rýchlosť v próze.

Čosi ako snehová guľa (v ktorej *mokvá biela krv*) hodená o stenu. Alebo rýchlosť, s akou jazyk dokáže primrznúť k ochutnávanej kľučke zamknutého archívu. Ale to sme už opäť v Štrpkovej knihe *25 básní*.

Ivan Štrpka

A HUDBA PLYNIE

Predstavte si, že dni trávite na potopenom Titanicu nekonečným leštením tanierov a kľúčiek, dlhými raňajkami na striebre a sústredeným listovaním v čerstvých ranníkoch, informujúcich dopodrobna o skvelých katastrofách firmy „Smiech & Zlato“.

Predstavte si, že iba pár centimetrov pod povrchom, po priamke takej priamej, že až imituje zakrivenie Zeme, letí maličké metro, v ktorom celkom malý vláčik závratnou rýchlosťou nepretržite vozí zárodočnú plazmu za prísne tajných neexperimentálnych podmienok. Ste chlapec, ktorý sa doň prekope.

Predstavte si, že ste dievčatko, ktorého celé pestré malé detstvo sa nebadane zmenilo na obrovskú autobusovú stanicu, plnú tichých spiacich klimatizovaných oblúd.

Predstavte si, že ste ten chlapec a to dievčatko. A že vás práve prudko rozbolela ruka, ktorou si tajne pohládzate svoje vlastné elektrizujúce vlasy.

Predstavte si, že veľký modrý mäkkýš navždy cúva do ulity a s ním aj všetky iskry, šumy, šepoty, výkriky a ozveny.

Predstavte si, že ste veľká tíchnuca, zhasínajúca a potápajúca sa postmoderná Opera, v ktorej miznú všetky hlasy a svetielkujú telá.
A Léda od zadu je horúca a biela.

zo zbierky básní Ivana Štrpku 25 básní (Fragment, 2003)

MAMA

Lucia Berlin

„Mama vedela všetko,“ povedala moja sestra Sally. „Bola to bosorka. Ešte aj teraz, keď je mŕtva, sa bojím, že ma vidí.“

„Aj ja. Najmä ak robím nejakú sprostosť. Hlúpe je, že keď robím niečo dobre, tak dúfam, že ma vidí: ‚Pozri, mami. Čo ak tu mŕtvi nad nami poletujú, pozorujú nás a idú sa ušúľať od smiechu?‘ Bože, Sally, to znie, akoby to hovorila ona. Čo ak som presne taká istá?“

Naša matka premýšľala nad tým, ako by vyzerali stoličky, keby sa nám kolená ohý-

bali opačne. A čo keby Krista popravili na elektrickom kresle? Namiesto krížikov by tu všetci pobežovali s kreslami na retiazkach.

„Povedala mi: ‚Rob si, čo chceš, len sa nerozmnožuj,‘“ hovorila Sally. „A keby som bola natoľko sprostá, že sa vydám, tak si mám dať pozor, aby to bol bohatý chlap, čo ma bude zbožňovať. ‚Nikdy sa nevydávaj z lásky. Ak muža miluješ, budeš s ním chcieť byť, tešiť ho, urobíš preňho všetko. Budeš sa ho pýtať: *Kde si bol?* Alebo *Čo si myslíš o tomto?* Alebo *Miluješ ma?* Takže ťa zmláti. Alebo si zájde po cigarety a nikdy sa už nevráti.‘“

„Neznášala slovo *láska*. Vyslovovala ho tak, ako ľudia zvyknú hovoriť slovo *kurva*.“

„Nenávidela deti. Raz som po ňu bola na letisku, keď boli všetky štyri deti ešte malé. Kričala: ‚Chyť si ich! Daj ich preč!‘, akoby to bola svorka dobermanov.“

„Neviem, či ma vydedila, pretože som sa vydala za Mexičana alebo preto, že bol katolík.“

„Katolícku cirkev obviňovala z toho, že ľudia majú toľko detí. Tvrdila, že pápeži vypustili fám, že z lásky budú ľudia šťastní.“

„Z lásky je človek zúfalý,“ hovorila naša mama. „Zmáčaš vankúš slzami, kým nezaspíš, od tvojich vzlykov sa rosia telefónne búdky, pes začne pre tvoje fňukanie zavýjať, fajčíš dve cigarety naraz.“

„Bola si zúfalá z otca?“ opýtala som sa.

„Z neho? Z neho nebol nikdy nikto zúfalý.“

Ale mamine rady som využila na to, aby som zachránila manželstvo svojmu synovi. Jeho manželka Coco mi celá uplakaná zavolala. Ken sa chcel na pár mesiacov odsťahovať. Potreboval priestor. Coco ho zbožňovala; bola zúfalá. Pristihla som sa pri tom, ako jej maminým hlasom radím. Doslova, aj s jej texaským zaťahovaním, aj s ironickým úškrnom. „Bóže, daj tomu bláznovi trošku z jeho vlastnej medicíny.“ Povedala som jej, aby ho nepresviedčala. „Nevolaj mu. Posielaj si sama sebe kvety so záhadnými kartičkami. Nauč jeho papagája hovoriť: ‚Ahoj, Joe!‘ Poradila som jej, aby sa zásobila chlapmi, peknými, šarmantnými mužmi. Ak treba, zaplať im, aby boli u vás doma. Zober ich do Chez Panisse na obed. Vždy, keď si Ken príde zobrať oblečenie alebo navštíviť papagája, zabezpeč, aby okolo teba sedeli cudzí chlapi. Coco mi ďalej volávala. Áno, robila to, čo som jej poradila, ale stále neprišiel domov. Ale aspoň už neznela tak zúfalo.“

Nakoniec mi jedného dňa zavolať Ken. „Čau mami, tak pochopíš to... Coco je taká podlá. Zašiel som si po nejaké cédečka do bytu, chápeš? A bol tam nejaký chlapík, čo vo fialových cyklistických elastákoch, pravdepodobne prepotených, ležal na mojej posteli, pozeral Oprah na mojej telke a krmil môjho papagája.“

Čo dodať? Ken a Coco odvtedy žijú šťastne, až kým ich smrť nerozdelí. Len nedávno som u nich bola na návšteve a zazvonil telefón. Coco ho zdvihla, chvíľu hovorila, z času na čas sa zasmiala. Keď položila, Ken sa jej opýtal: „Kto volal?“ Coco sa usmiala: „Ach, taký chalan, čo som ho stretla v posilke.“

***

„Mama mi pokazila najobľúbenejší film,“ povedala som Sally. „*Pieseň o Bernadette*. Chodila som do školy svätého Jozefa a plánovala som, že budem mníška alebo ešte lepšie – svätica. Vtedy si mala asi tri roky. Ten film som videla trikrát. Nakoniec súhlasila, že si ho pôjde pozrieť so mnou. Celý čas sa smiala. Tvrdila, že tá nádherná dáma nebola Panna Mária. ‚To je Dorothy Lamourová, prekristapána.‘ Celé týždne si uťahovala z nepoškrvného počatia. ‚Prinesieš mi kávu, prosím? Nemôžem sa po-

staviť. Nepoškrvnene som počala. 'Alebo do telefónu kamarátke Alici Pomeroyovej povedala: 'Ahoj, to som ja, počatá spotením.' Alebo: 'Ahoj, tu je expresné počatie.' "

„Mala zmysel pre slovné hračky. To jej musíš nechať. Ako keď dala žobrákovi na ulici desať centov a povedala: 'Prepáčte, mladý muž, ale aké sú vaše sny a ciele?' Alebo keď bol taxikár mrzutý, obrátila sa naňho so slovami: 'Dnes ste nejaký hlbavý, mĺkvy.' "

„Nie, ešte aj z jej vtipov šiel strach. Všetky tie listy na rozlúčku boli zvyčajne žarty. Keď si podrezala žily, podpísala sa Krvavá Mary. Keď sa predávkovala, napísala, že skúšala slučku, ale nevie si ju zaviazať. Jej posledný list nebol vtipný. Napísala mi, že vie, že jej nikdy neodpustím. Že ona mi nedokáže odpustiť, aký bordel som si narobila v živote.“

„Nikdy mi nenapísala list na rozlúčku.“

„Neverím. Sally, ty mi závidíš ešte aj tie listy na rozlúčku?“

„No, áno, závidím.“

Keď nám umrel otec, Sally priletela z Mexico City do Kalifornie. Zašla k mame domov a zaklopala na dvere. Mama sa na ňu dívala z okna, ale dovnútra ju nepustila. Sally vydedila už roky rokúce predtým.

„Chýba mi ocko,“ kričala na ňu Sally cez okenné sklo. „Umieram na rakovinu. Potrebujem ťa, mama!“ Naša matka zavrela okenice a ignorovala búchanie na dvere.

Sally plakala, prehrávala si túto a iné smutnejšie scény stále dookola. Nakoniec veľmi ochorela a bola pripravená umrieť. Prestala sa strachovať o svoje deti. Bola pokojná, taká nádherná a milá. Ale aj tak ju raz za čas pochytila zúrivosť, nepustila ju, odmietala jej dať pokoj.

A tak som začala každý večer Sally rozprávať príbehy ako rozprávky.

Rozprávala som jej vtipné historiky s našou matkou. Ako sa raz úmorne snažila otvoriť vrečko so zemiakovými lupienkami Granny Goose a potom to vzdala. „Život je taký ťažký, posrané lupienky!“ povedala a vrečko odhodila cez plece za seba.

Rozprávala som jej, ako mama tridsať rokov neprehovorila so svojím bratom Fortunatom. Nakoniec ju pozval na obed do luxusnej reštaurácie Top of the Mark, aby zakopali vojnovú sekeru. „Akurát tak do jeho snobskej starej hlavy!“ povedala mama. Draho za to zaplatil a nielen peniazmi. Prinútil ju, aby si dala bažanta, a keď ho doniesli pod skleneným zvonom, čašníkovi povedala: „Chlapče, nemáte k tomu nejaký kečup?“

Väčšinou som Sally rozprávala o tom, aká bola naša mama kedysi. Predtým, ako začala piť, predtým, ako nám začala ubližovať. Kde bolo, tam bolo.

„Mama stojí na palube lode smerujúcej do Juneau. Má sa stretnúť so svojím novomanželom Edom. Je na ceste za novým životom. Píše sa rok 1930. Necháva za sebou veľkú hospodársku krízu, starého otca. Všetka texaská špinavá chudoba a bolesť sú preč. Loď sa za jasného rána kĺže po hladine kúsok od pevniny. Hľadá na tmavomodrú vodu a zelené borovice na brehu tejto divokej čistej novej krajiny. Sú tu ľadovce a čajky.“

Najdôležitejšie je pamätať na to, aká maličká bola, merala len čosi cez meter šesťdesiat. Obrovská sa *zdala* len nám. Taká mladá, mala len devätnásť. Bola nádherná, tmavá a štíhla. Na palube lode do jej tela naráža vietor. Je krehká. Trasie sa od zimy a vzrušenia. Fajčí. Kožušinový golier má pritiahnutý k okružlej tvári, uhľovočiernym vlasom.

Kabát dostala ako svadobný dar od strýka Guylera a strýka Johna. Aj o šesť rokov neskôr ho nosila, takže som ho poznala. Zabárala som si tvár do obnosenej kožušiny napáchnutej nikotínom. Nie, keď ho mala na sebe. Nezniesla, ak sa jej niekto dotýkal. Ak sa k nej niekto priblížil, zdvihla ruku, akoby odrážala úder.

Na palube lode sa cíti celkom dospelá. Počas cesty sa spriatelila s niekoľkými ľuďmi. Bola vtipná, šarmantná. Kapitán s ňou flirtoval. Nalial jej ďalší gin, z ktorého sa jej zatočila hlava, a smiala sa nahlas, keď jej šepkal: ‚Lámete mi srdce, tmavá krásavica!‘

Keď loď zakotvila v Juneauskom prístave, modré oči sa jej naplnili slzami. Nie, tiež som ju nikdy nevidela plakať. Bolo to ako so Scarlett v Odviate vetrom. Zaprisahala sa. Nikto mi už nikdy neublíži.

Vedela, že Ed je dobrý človek, čestný a láskavý. Prvýkrát, keď mu dovolila, aby ju odprevadil domov na Upson Avenue, hanbila sa. Bolo tam špinavo; strýko John a starý otec boli opití. Bála sa, že ju Ed už na rande nezavolá. Ale objal ju a povedal: ‚Ochránim ťa.‘

Aljaška bola nádherná presne tak, ako si ju vysnívala. Chodili na zasnežené zjazdovky, do divočiny a na zamrznuté jazerá, lyžovali v absolútnom tichu a vídali losov, polárnych medveďov a vlkov. V lete chodievali stanovať do lesa a lovili lososov, videli grizlyho a kamzíky! Našli si priateľov; bola v divadelnej skupinke a hrala médium v Rozmarnom duchovi. Chodievali na večierky s hercami a susedské recepcie a potom Ed vyhlásil, že už nemôže hrať v divadle, pretože priveľa pila a hrala pod svoju úroveň. Potom som sa narodila. Otec odišiel na pár mesiacov do Nome a ona zostala s malým dieťaťom sama. Keď sa vrátil, bola opitá, tackala sa so mnou v náručí. ‚Odrhol mi ťa od prs,‘ hovorila mi. Začal sa o mňa starať, krmil ma z fľaše. Kým bol v práci, chodila ma strážiť Eskimáčka. Mame povedal, že je slabá a podlá ako všetci Moynihanovci. Odtedy ju chránil samu pred sebou, nedovolil jej šoférovať a nedával jej žiadne peniaze. Mohla akurát tak prejsť pešo do knižnice a čítať si hry a detektívky a romány Zaneho Greya.

Keď začala vojna, narodila si sa ty a presťahovali sme sa do Texasu. Otec bol poručík na lodi s muníciou plaviacej sa popri Japonsku. Mama to tam nenávidela, bola znovu doma. Väčšinu času trávila v meste, čoraz viac pila. Babička prestala pracovať u starého otca v ambulancii, aby sa mohla starať o teba. Tvoju kolísku si dala k sebe do izby; hrala sa s tebou, spievala ti a kolísala ťa, kým si nezaspala. Nikoho k tebe nepustila, ani mňa.

Bolo to pre mňa strašné byť len s mamou a starým otcom. Alebo väčšinou sama. V škole som mala problémy, z jednej som utiekla, z ďalších dvoch ma vylúčili. Raz som celých šesť mesiacov ani raz neprehovorila. Mama ma volala zlá bylina. Všetku zúrivosť si vybíjala na mne. Až keď som vyrástla, som pochopila, že si možno ani nepamätali, čo mi spravili. Boh opilcom daroval okná, pretože keby si pamätali, čo robili, určite by umreli od hanby.

Potom, čo sa otec vrátil z vojny, presťahovali sme sa do Arizony a boli spolu šťastní. Nasadili ruže a darovali ti šteniatko menom Sam a mama nepila. Ale už nevedela, ako s nami vychádzať. Mysleli sme si, že nás nenávidí, ale len sa nás bála. Mala pocit, že to my sme ju opustili, že ju nenávidíme. Chránila sa tak, že si z nás uťahovala, bola ironická a ubližovala nám, aby sme jej nemohli ublížiť ako prvé.

Zdalo sa, že Čile bude mamín splnený sen. Zbožňovala eleganciu a nádheru, vždy si priala, aby sa poznali s tými *správnymi ľuďmi*. Otec mal lukratívne zamestnanie. Boli sme bohatí, bývali v dome so služobníctvom a konali sa u nás večere a večierky, na ktoré tí správni ľudia chodievali. Zo začiatku aj chodila do mesta, ale potom si uvedomila, že sa veľmi bojí. Nemala dobrý účes, správne šaty. Kúpila drahé imitácie starožitného nábytku a zlé obrazy. Desila sa služobníctva. Mala pár priateľov, ktorým dôverovala; čo je dosť ironické, hrávala poker s jezuitskými kňazmi, ale väčšinu času trávila vo svojej izbe. A otec ju tam držal.

„Najskôr bol môj ochranca, potom môj žalárnik,“ tvrdila. Myslel si, že jej pomáha, ale rok za rokom jej odmeriaval a dávkoval alkohol a ukrýval ju, pričom nikdy nepožiadala nikoho o pomoc. Nikdy sme k nej nechodili, nikto k nej nechodil. Chytali ju záchvaty zúrivosti, kruté a iracionálne. Mysleli sme si, že nič, čo spravíme, jej nebude dosť dobré. A ona nezniesla pohľad na to, ako sa nám darí, ako rastieme, máme úspech. Boli sme mladé a pekné a mali sme budúcnosť. Chápeš? Chápeš, aké to pre ňu bolo ťažké, Sally?“

„Áno. Presne tak. Úbohá mama. Vieš, že som teraz taká istá. Rozzúrím sa na každého, pretože pracuje, žije. Niekedy ťa nenávidím, lebo ty neumieraš. Nie je to strašné?“

„Nie, pretože mi to vieš povedať. A ja ti môžem povedať, že som rada, že neumieram ja. Ale mama nikdy nemala odvahu niekomu niečo priznať. Vtedy na lodi blížiacej sa do prístavu si myslela, že to dokáže. Mama verila, že Ed s ňou bude navždy. Myslela si, že prichádza domov.“

„Porozprávaj mi o nej ešte. Na lodi. Keď mala slzy v očiach.“

„Dobre. Cigaretu odhodila do vody. Počuješ, ako zasyčala v pokojných vlnách pri brehu? Motory sa zastavili, loď sa zatriasla. A potom už potichu, len za zvuku vlniek narážajúcich na bóje a škriekania čajok a smutného pískania lode sa kĺžu do prístaviska, jemne vrážajú do gumových kolies na móle. Mama si uhladí golier a vlasy. S úsmevom si prezerá dav ľudí v prístave, hľadá svojho manžela. Nikdy predtým také šťastie nezažila.“

Sally potichu plače. „*Pobrecita. Pobrecita,*“ opakuje. „Keby som sa s ňou vedela rozprávať. Keby som jej len povedala, ako veľmi ju ľúbim.“

Ja... nepoznám zľutovanie.

Lucia Berlin: Manuál pre upratovačky, Bratislava, Inaque, 2016, preložila Aňa Ostrihoňová.